

Aline Ferreira, John W. Schwieter (eds)

Psycholinguistic and Cognitive Inquiries into Translation and Interpreting

(Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2015, 201 pp. ISBN: 978 90 272 5855 7)

Móricz Kristóf András

E-mail: kristofandras.moricz@gmail.com

A Benjamins-sorozatban megjelent *Psycholinguistic and Cognitive Inquiries into Translation and Interpreting* című kiadvány két részt foglal magában; az egyik a fordítás és tolmácsolás, illetve a kognitív tudományok és pszicholingvisztika metszéspontját tekinti át elméleti szempontból, míg a második rész a témához illeszkedő kutatásokat mutat be, melyek ezen a még sok nyitott kérdést tartogató területen próbálnak új eredményeket bemutatni. A mű egyaránt tárgyalja a fordítás és a tolmácsolás kérdéseit, így meglehetősen széles skálát fed le a cikkek témáival. A könyv a Benjamins-sorozat 115. kiadványa.

A kötet első cikkét, mely bevezetesként szolgál a kiadványban szereplő írásokhoz, Aline Ferreira, John W. Schwieter és Daniel Gile jegyzi. Röviden ismertetik benne a fordítástudomány történetét, az empirikus kutatások fejlődését, majd fejezetenként összefoglalják a könyv további részeinek tartalmát, és megjegyzéseket fűznek az egyes cikkekhez.

Az első elméleti jellegű áttekintő írást a második fejezet tartalmazza, a szerző Fabio Alves. Bemutatja, hogy a kognitív tudomány, az expertise studies (a hozzáértést vizsgáló tudomány) és a pszicholingvisztika miként fejlődik, és hogyan hat a fordítás folyamatának kutatására. A cikk ennek tükrében tekinti át az eddigi szakirodalmat, és olyan példákra is kitér, amelyeknél nincs közvetlen kapcsolat a fordítás folyamatával, azonban mondanivalójukból hasznos információ derül ki erre a területre nézve is.

A harmadik fejezetben Daniel Gile cikke olvasható, amely összefoglalja a tolmácsolás kutatásának és a kognitív tudományoknak a kapcsolatát, áttekinti a tolmácsolás tudományos jellegű kutatásának történetét, összehasonlítja a módszertani megközelítéseket, a pszichológiai és a gyakorlati megközelítést. Előbbi inkább azok részesítették előnyben, akik a tudomány oldaláról fordultak a tolmácsolás felé, míg utóbbit a gyakorló tolmácsok alkalmazták kutatásaikban. A módszerekben az 1980-as években állt be fordulat, ekkortól kezdett el a pszichológiai közelítés összeérni a gyakorlattal. Az 1990-es évektől kétfajta kutatási irány jellemzi a területet: egyrészt az információfeldolgozás felőli megközelítés, és a holisztikus (a „praktisearcher”-ek által előnyben részesített), amelynek középpontjában inkább a tolmácsolási teljesítmény kérdései állnak. Gile cikke szól továbbá a kutatások gyakran tapasztalható módszereiről, módszertani ne-

hézségeiről is, továbbá megpróbál javaslatot adni a kutatásoknak a bemutatott szempontokat egybefogó közös irányára is.

A kutatásokat bemutató második rész első cikke Adelina Hild tollából született. Fő célja, hogy a szinkrontolmácsolásban olyan magasabb szintű diskurzus-folyamatokat találjon, melyek meghatározzák, illetve komplex képet adnak arról, hogy a forrásnyelvi szövegből miképp vezethető le a célnyelvi szöveg. Célja továbbá annak megállapítása, hogy a redundancia mértéke, illetve a szakmai tapasztalat miképpen módosítja ezen folyamatokat (az értési problémák viszonya a tolmácsok által megjelölt feldolgozási problémákhoz viszonyítva, továbbá lehetséges stratégiák ezek megoldására).

A mű a szövegértési kompetenciák szakirodalmának alapos áttekintésével kezdődik, a szerző bemutatja a pszichológiai hátteret, a hagyományos értelemben vett szövegértését, valamint a tolmácsolástudományi vonatkozásokat egyaránt. A cikk fontos kiindulási pontja, hogy az értés a szinkrontolmácsolási folyamat alapvető lépése, mely komoly hatással van a tolmácsolás később következő folyamataira is. A cikk harmadik pontja egy, a tolmácsolási feldolgozási folyamatot feltárni szándékozó kísérletet mutat be, melynek két komponense van: egyrészt újoncok és tapasztalt tolmácsok is részt vesznek benne, másrészt két különböző szöveg kap szerepet (szempontok: információs szint és redundancia). A kvázi-kísérlet egyrészt arra kíváncsi, hogy különböznek-e a kezdő, illetve a professzionális tolmácsok fejében végbemenő folyamatok (ill. hatékonyabban hajtják-e végre őket a gyakorlott tolmácsok), másrészt milyen hatással vannak ezek a teljesítményre. Hat diskurzusszint-változót használt a kísérlet (temporális koherencia, diskurzusjelölés, diskurzusjelentés-típus, diskurzusstruktúra, propozíciós sűrűség és a redundancia). A teljesítményelemzés eredménye, hogy a gyakorlott tolmácsok kvantitatív értelemben lényegesen jobb értékeket értek el, mint a kezdők, méghozzá a változók mindegyikénél. Felmerült a kérdés, hogy ez a különbség nem a forrásnyelvi szöveg értésminőségére vezethető-e vissza, melyet a változók újabb vizsgálatával lehetett megállapítani. Jelentős szerepet játszottak a propozíciósűrűségi, illetve a redundanciával kapcsolatos változók, amelyek a tolmács információfeldolgozási képességét befolyásolták. Érdekes információ azonban, hogy a gyakorlott tolmácsoknál a tudatos stratégiaalkalmazásnak köszönhetően korántsem akkora az információsűrűség hatása, mint azt várni lehetne.

Az ötödik fejezet (melyet Šárka Timarová, Ivana Čeňková, Reine Meylaerts, Erik Hertog, Arnaud Szmalec és Wouter Duyck jegyeznék) a szinkrontolmácsolás és a munkamemória-kapacitás összefüggéseit boncolgatja. A cikk bevezetésében megállapítja, hogy a korábbi munkamemóriával kapcsolatos kutatások elsősorban azt voltak hivatottak bizonyítani, hogy a tolmácsoknak jobb memóriájuk van, mint a többi hasonló kvalitású embernek, illetve a tolmácsolóknak. Az eredmények azonban nem voltak meggyőzőek, általában csak a nehezített körülmények közötti produkció ment kimutathatóan jobban a tolmácsoknak. Felmerült a kérdés, hogy van-e összefüggés a munkamemória és a tolmácsolási teljesítmény között. Négy korábbi vizsgálatot említenek a szerzők (Liu 2001; Christoffels 2004; Hodáková 2009; Tzou et al. 2012), és megállapítják, hogy az ilyen jellegű kapcsolatot kutató vizsgálatok általában csak nem

tolmácsoknál és hallgatóknál vezettek eredményre, professzionális tolmácsoknál nem. További érdekesség, hogy míg a digit spannel kapcsolatos feladatok jól jellemezték a tolmácssteljesítményt, a rövid távú memóriát megcélzóak nem. Két fő kérdés merült fel: (1) Van-e a munkamemória és a szinkrontolmácsolás között összefüggés a professzionális tolmácsoknál? (2) Van-e ilyen kapcsolat a kapacitásra vonatkozó feladatok szintjén, ahol az eredmények nem mutatják egyértelműen a tolmácsok jelentős fölényét?

A vizsgálat, melyről a cikk beszámol, egy feltáró, deskriptív tanulmány, melyet 28, az EU-ba akkreditált szinkrontolmácson végeztek (cseh–angol, dán–angol viszonylatban). Kétféle kísérletet hajtottak végre a kísérleti személyeken, egyfelől munkamemóriás típusúakat (betűmegjegyzéses, Corsi-, és komplex vizsgálat), másfelől szinkrontolmácsolási feladatokat kellett megoldaniuk. Utóbbiak esetében videóra felvett beszédeket (3) tolmácsoltak az alanyok. A tolmácsolási részt a kísérlet végrehajtói próbálták a lehető legélethűbben, a változók beállítása mellett kivitelezni. Helyi megfigyelés tárgyát képezte a lexikai, szintaktikai és szemantikai feldolgozás, globális szinten a szóhasználat gazdagsága, az ear-voice span és a különböző sebességeken végzett teljesítmény. Bár a szövegek a valós életből származtak, arányosan oszlottak meg bennük a tolmácsolási problémák, ugyanis előzetesen ennek megfelelő változtatásokat eszközöltek rajtuk. A cikk az eredmények táblázatos bemutatása után vizsgálja az életkor és az általános kognitív készségek, valamint a munkamemória kapcsolatát, külön pontot szentelve a szinkrontolmácsolás, az életkor és a tapasztalat hármásának. A kutatás egyik legfontosabb megállapítása, hogy a munkamemória és a szinkrontolmácsolás között hiányzik a szoros összefüggés, ennek egyik magyarázata lehet az ún. plafonhatás (a vizsgált alanyok mind a felső tartományba sorolhatóak). Ez azonban nem zárná ki azt, hogy a tolmácsok munkamemória-kapacitása nagyobb, mint a más foglalkozást űzőké. Összességében megállapítják a szerzők, hogy kutatásuk, bár módszereiben eltér a korábbiaktól, alátámasztja Köpke és Signorelli 2012-es eredményét, mely szerint egy jól képzett szinkrontolmács esetében maga a memóriakomponens nem játszik döntő szerepet.

A hatodik fejezet, melyet Sonia Vandepitte, Robert J. Hartsuiker és Eva van Assche jegyez, azt vizsgálja, hogy a képszerű nyelvezet jelenthet-e problémát fordítási szempontból. A cikk három esettanulmányt mutat be: a metonimikus szerkezetekkel járó fordítási hatásokat, melyben a ráfordított szünetek mennyiségét vizsgálja, hogy eldöntse, lelassítják-e ezek a fordítás folyamatát. A kísérlet lényege, hogy egy diákkal lefordítottak metonimikus és nem metonimikus szövegeket. A szünetek a vizsgálat során a nem metonimikus esetekben az egység elejére, viszont a metonimikusak esetében a közepére és a végére estek. Ez arra enged következtetni (hosszú végszünetek), hogy a kognitív erőfeszítés nagyobb az utóbbi szövegeknél. Kvalitatív és sebességi relációban azonban nem voltak tapasztalhatóak jelentős különbségek. A második esettanulmány a forrásnyelvi kompetenciára vonatkozik, amely esetében nem kapott egyértelmű eredményeket a szerző, míg a harmadikban a fordítási irányok szerepét mutatja be, ebben kimutatható a viszonylagos irányfüggetlenség. Összességében a kutatás megállapítja, hogy a képszerű nyelvezet nehézséget jelent a

fordítónak, hiszen maguk a metonímiák bonyolultabbak, mint a nem képszerű szerkezetek, fordításuk több fejtörést okoz.

A hetedik fejezet (Michael Carl, Silke Gutermuth és Silvia Hansen-Schirra tollából) a gépi fordítás utószerkesztésének témakörét tárgyalja. Az első pontban az utószerkesztés műfaját mutatja be (mi a szerepe, kik, milyen dokumentumokra, milyen technológiával használják). Ezt követi a fordítási kísérlet, amely egy úttörő tanulmány része, középpontjában egy böngészőalapú utószerkesztő eszköz, a CasMaCat áll. A kísérlet során brit újságokból származó szövegeket fordítottak le három módon (hagyományos, teljes fordítás; Google Translate utószerkesztés; egynyelvű utószerkesztés – Google Translate eredménye, forrásnyelvi szöveg nélkül). Hat angol szöveget fordítottak öt célnyelvre, minden kísérleti alany 2×3 feladatot hajtott végre, így hat szöveget dolgozott fel. A szövegek olyan hosszúak voltak, hogy scrollozásra nem volt szükség, felfértek a képernyőre. Az alanyok német anyanyelvűek voltak, egymástól eltérő tapasztalatokkal rendelkeztek utószerkesztés terén. A felmérés két kérdőív kitöltését is magában foglalta. A kísérlet először a tudatos, illetve szubjektív adatokat vizsgálta: arra az eredményre jutott, hogy az utószerkesztés maga nagyobb elégedettségi szintet hoz magával, mint a sima szerkesztés: a $-2 \times +2$ -es skálán 0,43-as eredményt értek el; azonban a résztvevők 83%-a továbbra is inkább maga vinné végig az egész fordítási folyamatot, mintsem utószerkesztene. A cikk a nem tudatos olvasási és szövegalkotási adatokat elemzi a második részében (szemmozgáskövetés és keylogging), illetve az utószerkesztési stílusokat, stratégiákat és hatékonyságot tárgyalja.

A nyolcadik fejezet célja, hogy új, megalapozottabb megközelítésből tárgyalja a retrospektív elemzéseket és keylogging-adatokat a fordítási folyamat kutatásában. A cikkben, melyet Igor Antônio Lourenço da Silva írt, az irodalmi áttekintést követően egy kísérleti beszámoló következik, mellyel a domainközpontú és nem domainközpontú szövegek közötti nehézségbeli különbséget vizsgálták. A vizsgálatban 2×2 brazil orvoskutató vett részt, akik portugál anyanyelvűek voltak, de angolul – feltételezhetően saját műveiket – publikáltak már. Úgy kellett fordítaniuk a kísérlet során, mintha egy orvosi szaklapba készülne egy cikk. Az alanyok két feladatot kaptak, egyrészről adatokat kellett gyűjteniük egy domainspecifikus szöveg fordításához, másrészt egy nem domainspecifikus szövegen kellett dolgozniuk, amely nem az ő szakterületüket érintette. Mindkét részlet kutatási szöveg bevezetője volt (288/280 szavas), mindkét kutatópáros fordított a saját és a másik páros szakterületéről is szöveget (sarlósejtes vérszegénység és Chagas-kór). A vizsgálat kérdőívekkel, közvetlen megfigyeléssel, keylogginggal, képernyőörögzítéssel és retrospektív jegyzőkönyvekkel készült. Az eredmény azt mutatja, hogy a domainspecifikus szöveg feldolgozása nem feltétlenül gyorsabb, mint a nem domainspecifikusé, a szegmens-analízis esetében azonban már a nem domainspecifikusak esetében gyarapodást lehet megállapítani, az adatokat azonban számos szempont alapján vizsgálták, így meglehetősen összetett, differenciált eredmények láthatóak minden egyes kísérleti alanyra vetítve.